

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 • Winter 2025
Cilt 2 • Volume 2
Sayı 2 • Issue 2

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

Editör

Editor-in-Chief

Öğr. Gör. Esra AKA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Danışma Kurulu

Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Gençay ZAVOTÇU
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAĞLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Sayı Hakemleri
Issue Reviewers

Prof. Dr. Erdem SARIKAYA
(Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. İsa İŞİK
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa DERE
(Ordu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ
(Hitit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi
Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif PALIÇKO
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık YAZAR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KAVAKLIYAZI
(Konya Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Eyüp KUL
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Arzu ACAR
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih ALTUĞ
(Boğaziçi Üniversitesi)

Klasik Divan
Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)
Cilt 2 / Sayı 2 / Kış 2025

Yazı İşleri Sorumlusu
Managing Editor

Fatma TÜRK

Dil Editörleri
Language Editors

İlknur CEVHER (Türkçe)

Öğr. Gör. Bestami BİLGE (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)

Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhihler
Proofreaders

Ecemnur TOPCU
Haydar ÖZÇELİK

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj
Cover Design and Layout

Beyza ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi
Contact

dergiklasikdivan@gmail.com
<https://klasikdivan.com>

Dibace

Kıymetli Okurlarımız,

Bu sayı ile ikinci yılını tamamlayan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Cilt 2-Sayı 2*, 31 Aralık 2025 tarihinde yayımlanmıştır. Dergi, çift kör hakem uygulaması ile incelenip reddedilen yazılar elendikten sonra geriye kalan toplam sekiz yazı ile yayıma hazırlanmıştır. Bunlardan; beşi *Araştırma Makalesi*, biri *Dijital Beşeri Bilimler Yazısı* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı*'ndan oluşmaktadır. Öncelikle tamamen gönüllülük esasına bağlı olmasına rağmen derginin yayımlanma aşamasında büyük bir titizlikle çalışan Klasik Divan Çevrim içi Edebiyat Topluluğunun kıymetli üyelerine, dergimize yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılara ve tüm yoğunluklarına rağmen hakemlik teklifimizi geri çevirmeyip yazıları inceleyen saygıdeğer hakem kuruluna teşekkürü borç biliriz. İlk sayıdan itibaren hep daha iyisini yapmanın peşinde olan ve bunun için çabalayan ekibimiz, hakemlerden ret alan makaleler sebebiyle ciddi baskılara maruz kalsa da hakemlerden geçmeyen hiçbir yazıyı dergiye almamayı ilke edinmiştir. Büyük bir emek ve titizlikle yayıma hazırlanan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)*'nin alanında özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz. Saygılarımızla...

Baş Editör
Öğr. Gör. Esra AKA

Makale göndermek için başlangıç tarihi: 17 Temmuz 2025
Makale göndermek için son tarih: 17 Ekim 2025
Derginin yayımlanma tarihi: 31 Aralık 2025

İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi:I

Dibace:V

İçindekiler:VI

Araştırma Makalesi

Research Article

Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi Mum Işığında Okumak
The Concept of Sham in Rumi or Reading the Masnavi by Candlelight

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE.....72

Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu

The Concept of Hair in Fatih Divan

EsraKARAKUŞ.....92

18. Yüzyılda Askerî Islahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem Şairlerinin
Tarih Manzumeleri

Traces of Military Reforms in Eighteenth-Century Poetry: Historical Poems by Hamdullah and The Period's Poets

HasanERGÜLEÇ.....111

Karacaoğlan'ın "Elif Elif Diye" Redifli Şiirinin Düşünce Alanı Merkezli Metin
Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi

Commentary of Karacaoğlan's Poem With The Redif "Elif Elif Diye" According to The Thought-Centered Text Analysis Method (Dam)

NagehanKIROĞLAN.....130

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler

Characters and Motifs in Hamdullah Hamdî's Mesnevi Yusuf u Züleyha

SenaERDEM.....141

Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Makalesi
Digital Humanities Research Article

Dijital Osmanlı Derlem Projesinde Metin Temizleme İşlemi
Text Cleansing Processes in the Digital Ottoman Corpus Project
Doç. Dr. Ayşe TARHAN-Meyase Bahar RAMANLI.....165

Kitap Tanıtım Yazısı
Book Review

Kuzey Kıbrıs Türk Edebiyatının Duayeni Harid Fedai Kıbrıs Türk Kültürü
Bildirileri -III-
Orkun ÖZAŞIK.....181

Divan Edebiyatında Türler
Hafize Tuğba ER.....186

Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu

The Concept of Hair in Fatih Divan

Esra Karakuş

krks9358@hotmail.com

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0002-9115-8780>

Türk-İslâm Edebiyatı Bölümü

Doktora Öğrencisi

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 11 Eylül 2025

Kabul Tarihi/Accepted Date: 28 Eylül 2025

Sayfa/Page: 92-110

Atıf/Citation: Karakuş, Esra. "Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu". *Klasik Divan Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2025), 92-110.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu

The Concept of Hair in Fatih Divan

Esra KARAKUŞ

Özet

Klasik Türk edebiyatında şiirin üç ana karakteri vardır. Bunlar: âşık, mâşuk ve rakiptir. Uğruna şiirler yazılan sevgilinin güzelliği her daim aşığın gönülü celbedici bir etkiye sahiptir. Edebî eserlerde sevgilinin, fizikî ve ruhî portreleri tasvir edilerek birçok özelliği anlatılmış, güzelliğini yansıtan her unsur şiire konu edilmiştir. Fizikî portre ve güzellik bağlamında en çok üzerinde durulan konulardan biri ise saçtır. Çünkü saç, sevgiliye baktığında göze çarpan ilk uzuvlar arasında yer alır. Bu öge aşığın nazarıyla sevgiliyi anlamada ve kavramada etkili olmuştur. Şiirlerde saç kelimesinin yerine zülf, perçem, kâkül, mû/mûy gibi sözcüklerden de istifade edilmesi bu kavramın geniş bir kullanım alanına ve kültürel-edebî birikime sahip olmasını sağlamıştır. Pek çok şairin farklı yönleriyle ele aldığı bu kavram, Fatih Divanı'nda da sıkça kullanılmıştır. Avnî şiirlerinde saç kimi zaman sümbüle, ambere benzeterek kokusu ve güzelliği ile âşığı büyülediğine kimi zaman da gecenin karanlığına, kartalın pençesine ve zincire benzeterek âşık için ıstırap sebebi olduğuna değinmiştir. Bu makalede, kısaca dinî, kültürel ve edebî yönden saç unsuru ele alınmış, saç mefhumundan ve saçın müradifi kelimelerden bahsedilerek Fatih Divanı'ndaki gazellerde yer alan bu kavram; şekil, renk ve koku yönüyle incelenmiş, genelden özele doğru bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fatih Divanı, Gazel, Sevgili, Güzellik, Saç.

Abstract

In Classical Turkish literature, there are three main characters in poetry: the lover, the beloved and the rival. The beauty of the beloved, for whom poems are written, always has a captivating effect on the lover's heart. In literary works, the beloved's physical and spiritual portraits are described, many of their characteristics are explained, and every element reflecting their beauty becomes the subject of poetry. In the context of physical portrait and beauty, one of the most emphasized topics is hair. Because hair is among the first features that catch the eye when looking at the beloved. This element has been effective in understanding and comprehending the beloved through the lover's gaze. The use of words such as tresses, forelocks, bangs and feathers instead of the word hair in poems has ensured that this concept has a wide range of uses and cultural-literary accumulation. This concept, which many poets have dealt with in different ways, is also frequently used in Fatih's Divan. In his poems, Avnî sometimes likens hair to hyacinths and amber, captivating the lover with its fragrance and beauty, while at other times he compares it to the darkness of night, the eagle's talons, and chains, making it a source of suffering for the lover. This article briefly examines the element of hair from religious, cultural and literary perspectives, discussing the concept of hair and its synonyms. It analyzes this concept in the ghazals of Fatih's Divan in terms of form, color, and fragrance, offering a general to specific evaluation.

Key Words: Fatih's Divan, Ghazal, Beloved, Beauty, Hair.

Giriş

Türk edebiyatında nazım ve nesir alanında hayli eserler verilse de müellifler genellikle nazım alanında ön plana çıkma çabasında olmuşlardır. Asırlardır süregelen şiir yazma geleneği belirli çerçeveler etrafında şekillenmiş ve gelişmiştir. Bu kapsamda aşk, şiirin odak noktasına konulmuş diğer kavramlar da onun etrafında birleşmiştir. Eserini kaleme alan şair bir âşık karakterine bürünmüş ve sevgilide gördüğü dikkat çekici unsurları tek tek şiire işlemiştir. Bu unsurlar arasında en göze çarpan şey ise sevgilinin güzelliğidir. Göz, yanak, saç, ben, ayva tüy gibi sevgiliyi bezeyen her bir güzellik göstergesi çoğunlukla aşığa eziyet çektirmek için kullanılan metaforlar haline gelmiştir. Bunlar arasında üzerinde en çok durulan metaforlardan biri saçtır. Saç kelimesi, *Kâmûs-ı Türkî*'de “insan başının kılları mecmu”¹ olarak geçmektedir. Ayrıca aynı maddenin altında gisû, kâkül, perçem, zülf gibi anlamdaş sayılabilecek kelimelere de yer verilmiştir. Türkçe sözlükte ise saç, “baş derisini kaplayan kıllar”² şeklinde açıklanmıştır.

Kültürel, edebî ve dinî yönden üzerine hayli çalışma yapılan saç mefhumu, sevgilinin güzelliğine ayna tutması açısından eserlerde sıklıkla kullanılmıştır. Kimi zaman âşığı celbedici özellikleri ile etkilerken kimi zaman da onun ıstırap duymasına neden olmuştur. Bazı beyitlerde ise saç; âşık, sevgili ve rakib üçgeninde rakibin yerine konumlandırılarak görüşmelerine engel olmuştur. Bu kapsamda 15. yüzyılda kaleme alınan *Fatih Divanı*'nda yer alan saç imgesi incelenmiş ve bu metaforun hangi anlamlarda kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Şiirlerde bulunan saç ve saç ile ilgili unsurlar; rengi, şekli ve kokusu yönüyle ele alınmış, beyitlerin anlamları verilerek sonrasında değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu makalenin amacı literatürde üzerinde sınırlı çalışma yapılmış bir eseri hatırlatılmak ve şairin sevgiliyi tanımlamada saç unsurunu nasıl konumlandığını tespit etmeye çalışılmaktır.

Teolojik Yönden Saç Kavramı

İslâm dininin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de, saç kelimesi direkt olarak yer almamaktadır. Fakat Nur suresinde “...Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler...”³ şeklindeki 31. ayetteki bu cümle ile başın dolayısıyla saçın kapanması emredilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de yüzdeki başka uzuvların (ağız, göz, burun vb.) kapatılması için bir ayet yer almamaktadır. Çünkü saç karşısındakini cezbeden ve ilk dikkat çeken uzuvlar arasındadır. Bu nedenle de zinet olarak kabul edilmiştir.

Hadislerde ise saç; boyama, tıraş etme, kazıtma, peruk vb. konular ile beraber ele alınmıştır. Misalen, Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre “Resûlullah (sav) kadının saçını tıraş etmesini nehyetmiştir.”⁴ şeklindeki hadisten kadının erkeğe benzeme ihtimali nedeniyle saçının tamamını tıraş

1 Şemseddin Sami, *Saç*, haz. Ömer Faruk Akün (İstanbul: Kapı, 2013), “Kâmûs-ı Türkî”, 800.

2 Şükrü Haluk Akalın vd., *Saç* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), “Türkçe Sözlük”, 1998.

3 Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 24/31.

4 Tirmizî, Hacc:75, no: 914, 3/257

etmekten nehyedildiği anlaşılmaktadır.

Diğer dinler açısından bakıldığında, Yahudilikte başın yan taraflarında şakak ve favori bölgesinde bulunan saçların kesilmesi, bazı yorumlara göre saçların boyanması ve evli kadınların saçlarını kocalarından başkasına göstermesi yasaklanmıştır. Hristiyanlık öğretilerinde erkeğin başı açık, kadının başı örtülü dua etmesi, kadının uzun saçlı, erkeğin ise kısa saçlı olması öğütlenmiştir. Hint kültürüne bakıldığında ise saçla ilgili sıkı kurallara rastlanmaktadır. Hindu ve Sihlerde vücuttan herhangi bir kılın kesilmesine veya koparılmasına izin verilmez. Bu işlemler yaratılışa müdahale olarak görülür. Budist rahipleri ise tam tersine saçlarını kazıtır veya kısa kestirirler.⁵

Kültürel Yönden Saç Kavramı

Saç kültürü Türklerde Orta Asya'ya dayanan bir gelenektir. İslâmiyet'ten önce Türk kültüründe kadın ve erkekler arasında uzun ve örgülü saç yaygındı.⁶ Uygurların “sümbül saç” diye adlandırdıkları uzun ve gür saçlar Uygur hanımlarının güzellik sembolü idi. Nitekim Uygur kızlarının uzun saç bırakma ve onu tanelere ayırarak örme âdeti çok eski dönemlerden kalmadır. Uygur hanımlarının saç örgülerine bakarak onların bekâr, evli, çocuk sahibi, dul, boşanmış veya torun sahibi olduklarını anlamak mümkündür.⁷ Türklerde sadece kadınlar değil erkekler de saçlarını uzatırlardı. Türkler, saçı arkaya doğru uzatıp bırakma anlamına gelen “tapşır” geleneğine sahiplerdi. Tapşır geleneğini sürdüren kişiler öldüklerinde meleklerin kendilerini tapşırlarından tutarak cennete atacaklarına inanmaktalardı.⁸ Türk kültüründe saçın önemini anlamak için bakılacak bir unsur da türkülerdir. Çünkü türküler bestelenirken sosyal hayatın içinden alınan kavramlara yer verilir ve bu vesileyle türküler, sosyal kültürü yansıtır. Örneğin:

Sarı saçlarına deli gönlümü
Bağlanmışlar çözülmüyor Mihriban
Ayrılıktan zor belleme ölümü
Görmeyince sezilmiyor Mihriban⁹

Abdurrahim Karakoç'un Mihriban isimli şiirinden bestelenen türküde saç unsuru aşığı kendine bağlayan bir bağ olarak belirtilmektedir. Yine:

Zülûf dökülmüş yüze
Kaşlar yakışmış göze
Usandım bu canımdan
Dert ile geze geze.

5 İsmail Yalçın, “Saç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/367.

6 Yalçın, “Saç”, 35/367.

7 Güلزade Tanrıdağlı, “Uygur Kültüründe Saç Örmeleri ve Anlamları”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 14 (2000), 47-48.

8 Denizli Gazetesi, “Denizli'nin Uzun Saçlı Mezar Taşları”, erişim: 12 Mayıs 2020, www.denizligazetesi.com

9 Abdurrahim Karakoç, Dosta Doğru/Büyün Şiirleri 4 (Kadim, 2020), 16.

Sözleri Neşet Ertaş tarafından kaleme alınan bu türküde de “zülf” kelimesi dikkat çekmektedir. Zikredilen türkülerin içeriğine bakıldığında saç ve müteradifi kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

Edebiyatta Saç Kavramı

Divan edebiyatında, aşk konusu işlenen şiirlerin ana karakteri sevgilidir. Sevgili hem fiziki hem de davranış yönü ile birçok sıfatla anılmıştır. Davranış açısından naz, eda, cilve, işve vb. kavramlar ile tasvir edilmiştir.¹⁰ Fizikî yönüyle ise dış güzelliği ve fizikî açıdan dikkat çeken unsurları ele alınmıştır. Sümbül saç, keman kaş, ince bel, servi boy gibi klasikleşmiş terkipler sevgili tasviri yaparken kullanılmıştır. Bu özellikler arasında ise saç mefhumunun kullanım yoğunluğu dikkat çekici olmaktadır. Divan şiirinde saç kelimesi bir çok müradifi ile birlikte kullanılmıştır. Beyitlerde saç kelimesi ile anlamdaş olarak zülf, perçem, kâkül, mû(y), gisû vb. kelimeler yer almıştır. Genel olarak bu kelimeler birbirlerinin yerine kullanılsa da özelde anlam farkları bulunmaktadır. Lügatlere bakıldığında saç sözcüğü baştaki tüm kıllar¹¹ manasına gelirken; zülf, saçın iki yanından sarkan saç lülesi¹²; kâkül, alına dökülen saç¹³; perçem, şakak saçı¹⁴; mû, kıl¹⁵; gisû, omuza dökülen saç¹⁶ şeklinde açıklanmıştır. Bazı beyitlerde ise eş anlamlı kelime kullanmak yerine saç ile özdeşleşmiş sümbül, gice vb. sözcükler yer almıştır.

Sevgilinin vazgeçilmez unsuru olan saç divan şiirlerinde genellikle şekil, renk ve koku yönleri ile ele alınmıştır. Şekil olarak; uzun, dağınık, kıvrımlı, perişan, bölük bölük, düğüm, sümbül, tarrâr, şebâz, târ, çengel, ukab, zincir; renk olarak, şeb, sevda, kara, gece, şeb-i kadr, siyah; koku olarak, amber, misk, Hatâ/Hitâ kelimeleri ile ifade edilir. Divan şiirine bakıldığında şairlerin saç nitelediği kavramlar genelde aynıdır. Kimi zaman teşbih, istiare kimi zaman tevriye veya başka söz sanatları ile saç ve nitelikleri arasında bağlantı kurulmuştur. Örneğin:

Dehânuñuñ beyânı muhtasardur
Mutavveldür saçuñda muhtasarlar (15/2)

Fatih Divanı'ndaki bu beyitte mutavvel ve muhtasar kelimeleri arasında tevriye sanatını görülmektedir. Bu kelimeler önceden medreselerde okutulan ve Arap edebiyatına ait *Mutavvel* ve *Muhtasar* kitaplarına işaret eder.¹⁷

10 Erdoğan Uludağ, “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûlî'nin Gazellerinde Saç”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2020), 243.

11 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Ömer Faruk Aktün (İstanbul: Kapı, 2013), “Saç”, 800.

12 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), “Zülf”, 427.

13 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), “Kâkül”, 226.

14 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı, 2013), “Perçem”, 800.

15 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), “Mû”, 287.

16 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), “Gisû”, 152.

17 *Fatih Divânı ve Şerhi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 178-179.

Edebiyat alanının sevgili ile ilgili mazmunlar üzerine yazılan kitaplara bakıldığında Fars edebiyatında 14. yüzyıl şairlerinden sayılan Şerafettin Rami (ö. 795/1393)'nin telif ettiği *Enîsü'l-Uşşak* adlı eserin önemli bir yeri olduğu bildirilmektedir. Eserde sevgili ile ilgili mazmunlar ele alınmış ve sevgilinin fizikî özelliklerinden olan “muy, cebin, ebru, çeşm, müjgan ve saç” gibi kavramlara değinilmiştir.¹⁸ Daha sonra yine aynı yüzyılda bu eserden etkilenilerek Muidi (ö. 994/1586) tarafından *Miftâhü't-Teşbih* adlı eser yazıldığı ve içeriğinde sevgilinin baştan aşağı tüm uzuvlarının ele alındığı belirtilmektedir.¹⁹ Günümüz Klasik Türk edebiyatında da kapsamı geniş olan saç mazmun üzerine tez, makale, kitap gibi pek çok çalışma yapılmıştır. Bazıları şunlardır: “Âvânzâde Mehmed Süleymân'ın Kadın Saçları Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)”²⁰, “The Scent Of The Beloved's Hair in Divan Poetry/Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu”²¹, “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûli'nin Gazellerinde Saç”²² “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç, Kaş, Kirpik, Hat”²³, “Muhîbbî'nin Gazellerinde Güzellik Unsuru Olarak Saç”²⁴, “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”²⁵, “Şehî Bey Divanı'nda Bir Güzellik Unsuru Olarak Saç”²⁶, “Uygur Kültüründe Saç Örmeleri Ve Anlamları”²⁷. Ayrıca Emine Gürsoy Naskali'nin editörlüğünü yaptığı *Saç Kitabı*, Türk kültüründe saç konusunu ayrıntılı şekilde ele alma amacıyla yapılmış bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸

Fatih Divanı'nda Saç Tasviri

Fatih Divanı'na bakıldığında sevgilinin; göz, kaş, leb, gamze gibi farklı güzellik unsurları kullanılsa da en çok saç unsurunun üzerinde durulduğu görülmektedir. *Divan*'da saç ile ilgili beyit-

18 Adnan Karaismailoğlu, “Râmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/448-449.

19 İsmail Erünsal, “Mu'idi'nin Miftahu't-Teşbihi” VII-VIII (1988), 221.

20 Rumeysa Ada, *Âvânzâde Mehmed Süleymân'ın Kadın Saçları Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023).

21 Muhammet Ali Demir, *The Scent Of The Beloved's Hair in Divan Poetry/Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015).

22 Erdoğan Uludağ, “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûli'nin Gazellerinde Saç”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2020), 241-294.

23 Kürşat Şamil Şahin, *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç, Kaş, Kirpik, Hat* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2009).

24 Sait Avcı, “MUHİBBİ'NİN GAZELLERİNDE GÜZELLİK UNSURU OLARAK SAÇ”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi* 6 (1) (2023), 12-27.

25 Kürşat Şamil Şahin, “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”, *Journal of Turkish Studies* 6/3 (2011), 1851-1867.

26 Oğuz Yıldırım, “Şehî Bey Divanı'nda Bir Güzellik Unsuru Olarak Saç”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1) (2022), 133-144.

27 Gülzade Tanrıdağlı, “Uygur Kültüründe Saç Örmeleri Ve Anlamları”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14 (2000), 47-53.

28 Kitabın konusu olan “Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Düzenlemesi”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin 8-9 Aralık 1997 tarihlerinde düzenlediği uluslararası sempozyumun neticesinde ortaya çıkmıştır. Kitabın içeriğinde tarih boyunca Türklerdeki saç tertip biçimleri gözden geçirilmektedir. Sadece saç değil saç ile ilgili tüm kavramlar (berberlik, kuaförlük, makas, mankurtlaştırma yöntemi vb.) farklı açılardan ele alınmış ve bu konularda yazılan makaleler altı bölüm altında incelenmiştir. bk. Emine Gürsoy Naskali (ed.), *Saç Kitabı* (İstanbul: Kitabevi, 2004).

ler incelenirken ilk olarak saçın müteradifi kelimelere yer verilmiştir. Daha sonra ise saç nitelenirken kullanılan kelimeler, şekil, renk ve koku bağlamında üç başlığa ayrılmıştır. *Divan*'ın genelinde bu başlıkların içerikleri şöyledir; şekil olarak uzun, dağınık, kıvrımlı, perişan, bölük bölük, düğüm, sümbül, tarrâr, şahbaz, târ, çengel, ukab, zincir; renk olarak, şeb, sevda, kara, gece, şeb-i kadr, siyah; koku olarak amber, misk, Hatâ/Hitâ şeklinde yer almaktadır.

1. Saç ve Müteradifi Kelimeler

1.1. Saç

Fatih Divanı'nda yer alan şiirlerde saç kelimesi yalın olarak yedi yerde geçmektedir.

Dehânuññ beyânı muhtasardur
Mutavveldür saçuñda muhtasarlar (15/2)

“*Senin dudaklarını açıklamak/anlatmak kısadır fakat saçının kısaca anlatılması dahi uzundur.*”²⁹ Şair; bir yandan saçtan kısaca bahsedilmeye çalışılsa dahi bu konunun uzayıp gideceğini belirtmekte, diğer yandan da bu kelime ile saçın uzunluğuna gönderme yapılmaktadır. Saçın uzun olanı makbuldür ve sevgilinin de saçı her daim uzun olur. Sevgilinin dehânından yani ağızdan çıkan cümleler kısadır. Çünkü onun dudağı nokta kadar küçük olmasıyla bilinir. Bunun nedeni ise ağızdaki mücevherlerini (dişlerini) göstermediğini anlatmaktır.³⁰

‘İde yüzüñ Kadre saçuñ olalı teşbîh
Kadr ile baña ‘îd hemîn subh u mesâdur (18/4)

“*Yüzün bayrama saçın Kadir gecesini benzetildiğinden beri tüm sabahlar bana bayram*

tüm akşamlar ise tıpkı Kadir gecesine gibidir.”³¹ Şair sevgilinin yüzünü aydınlık ve sevinçlerin yaşandığı bir güne yani bayrama benzetmiştir. Saçı ise simsiyah olan Kadir gecesine gibidir. Ramazan ayının son on gününde yer alan bu gece bir bakıma bayramın da habercidir. Âşığa, sevgilinin yüzünü ve saçlarını hatırlattığı için de tüm sabahlar bayram tüm geceler kadirdir.

1.2. Zülf

Mahbube saçı, yüzün iki tarafında sarkan saç bölükleri³² anlamına gelen zülf kelimesi, *Divan*'da saçın anlamdaşı olarak en çok kullanılan kelimedir ve 27 yerde geçmektedir.

Yüzünde zülfüñ eger olmasa ne noxsân kim
Çerâğ-ı şemse ne hâcet ger olmaz ise delîl (49/2)

“*Yüzünde saçın olmasa ne eksiklik olur ki? Güneş kandilinin fitile ihtiyacı yoktur.*”³³ Saç

29 *Fatih Divanı ve Şerhi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 178.

30 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), “Ağız”, 18.

31 *Fatih Divanı ve Şerhi*, 196, 197.

32 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı, 2013), “Zülf”, 676.

33 *Fatih Divanı ve Şerhi*, 369, 370.

yerine eş anlamlısı olan zülf kelimesi kullanılmıştır. Şair, sevgilinin yüzünü güneşe benzetir; nasıl ki güneş kendi kendine parlar, yanmak için bir kıvılcıma ihtiyaç duymazsa sevgilinin güzelliği de kendindedir ve saçı olmasa da bu güzellik eksilmez.

Yüzüñle **zülfüñi** giceyle güne nisbet idüp
Kaşuñla kirpigüñi tîr ile kemâna yazam (52/2)³⁴

Yüzünü güne saçını geceye nispet edip kaşını yay kirpiğini ise oka benzeteceğim. Şair sevgilinin yüzünün aydınlığını anlatmak için gündüz, saçlarının siyahlığını anlatmak için ise gece kelimelerini kullanmıştır. Sevgilinin kaşını yaya, kirpiğini ise baktığı vakit gönlünü delen oka benzetir.

1.3.Kâkül

Kâkül kelimesi, alnın üzerine düşmüş, kısa kesilmiş kıvrımlı saç, perçem anlamında kullanılmaktadır.³⁵ Kâkül kelimesi *Divan*'da iki yerde kullanılmıştır.

Gül yüzüñ üzre ki düşmüş ca'd-ı **kâkül** şâh şâh
Zînet itmiş bâğ-ı hüsnüñ tâze sünbül şâh şâh (7/1)

*“Güzelliğinin bahçesini dal dal taze sümbüller süslemiş, gül yüzünün üzerine kâkülünün kıvrımları yüzünün üzerine bölük bölük düşmüş.”*³⁶ Sevgilinin gül gibi kırmızı yanaklı yüzüne kâkülünün kıvrımları düşmüş, taze sümbüle benzeyen saçları güzelliğini daha da süslemiştir. “Ca'd” sözcüğü burada “kıvırcık saç”³⁷ anlamının yanı sıra sevgilinin yüzünü âşıktan gizleyerek görmesini engelleyen cadı anlamını da çağrıştırmaktadır.

Ger siyeh **kâküllerüñ** sevdâsın eylerseñ heves
‘Âlem içinde perişân-rûzgâr eyler seni (70/2)

*Eğer sevgilinin siyah kâküllerinin sevdasına heves edersen dünyada seni perişan bir hâle düşürür.*³⁸ Bu beyitte âşık, sevgilinin saçlarına şiddetli bir arzu duyarsa kendisinin de tıpkı sevgilinin saçları gibi dağınık, karmaşık bir hâle düşeceğini belirtmektedir.

1.4. Mû/Mûy

Mû, kıl, saç kılı anlamına gelmektedir. *Divan*'da bir yerde kullanılmıştır.

Hâl-i anber-bâruñ ile **mûy-i** pür-çînler ki var
Rište-i çûb üzre bitmiş ıkd-i fülful şâh şâh (7/2)

*“Amber kokusu saçan benin ve kıvrımlı saçların dal üzerinde bitmiş karabiber salkımlarına benzer.”*³⁹ Şair sevgilinin güzel kokulu benini siyah ve yuvarlaklığı nedeniyle karabiber tohumuna

34 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 388.

35 Uludağ, “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûli'nin Gazellerinde Saç”, 256.

36 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 124, 125.

37 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı, 2013), “Ca'd”, 477.

38 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 507,508.

39 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 124, 125.

benzetmiştir. Karmaşık saç kılları ise incecik bir dala/çubuğa benzetilmiştir.

2. Şekil Yönünden Saç

Divan'da saç en çok şekil yönüne teşbih yapılmıştır. Saç şekil olarak “tavîl, ömr, rişte, pür-çin, şah şah, perişan, ıkd/ukd, tarrâr, şahbaz, târ, çengel, ukab, zincir/bend, cem‘iyyet, perde(hâil)” gibi sıfatlarla nitelenmiştir.

2.1. Ömr-Tavîl

“Tavîl” kelimesi sözlükte “uzun”⁴⁰ anlamındadır. Bu sözcük *Divan*'daki beyitlerde genellikle saç ve ömür kelimelerine nispet edilerek kullanılmıştır.

Niçe ki ‘**ömr** ile fikr eyledüm gice gündüz
Saçuñdan alımadı bir haber bu fikr-i **tavîl** (49/3)

“Ömür boyu gece gündüz ne kadar düşünsem de bu uzun düşünmeye rağmen saçından bir haber alamadım.”⁴¹ Beyitte ömür, saç ve tavîl arasında tenasüp vardır. Ömür uzunluk yönüyle saç benzettir.⁴² Burada saçtan kasıt sevgilinin kendisidir. Şair, sevgiliyi ne kadar düşünse de ondan bir türlü haber alamadığından hayıflanır.

2.2. Rişte/Pür-çin

Rişte kelimesi dal, iplik, tire⁴³ anlamındadır. Farsça por ve çîn kelimelerinin birleşmesi ile oluşan Pür-çin kelimesi ise karışık⁴⁴ anlamındadır. Bu kelimeler saç nitelemek için kullanılır.

Hâl-i anber-bârûñ ile **mûy-i pür-çîn**ler ki var
Rişte-i çûb üzre bitmiş ‘ıkd-i fülful şâh şâh (7/2)⁴⁵

Amber kokusu saçan benin ve kıvrımlı saçların dal üzerinde bitmiş karabiber salkımlarına benzer. Şair sevgilinin güzel kokulu benini siyah ve yuvarlaklığı nedeniyle karabiber tohumuna benzetmiştir. Karmaşık saç kılları ise incecik bir dala/çubuğa benzetilmiştir.

2.3. Şâh Şâh

Şâh şâh ikilemesi parça parça, dal dal⁴⁶ anlamındadır. Saça daha uygun olması için bölük bölük manasında kullanılmıştır.

Gül yüzüñ üzre ki düşmüş ca‘d-ı **kâkül şâh şâh**
Zînet itmîş bâğ-ı hüsnüñ tâze sünbül şâh şâh (7/1)

40 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2007), “Tavîl”, 363.

41 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 369, 371.

42 Uludağ, “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûli’nin Gazellerinde Saç”, 259.

43 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Rişte”, 1045.

44 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Pür-çin”, 1017.

45 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 124.

46 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Şâh şâh”, 1137.

“Güzelliğinin bahçesini dal dal taze sümbüller süslemiş, gül yüzünün üzerine kâkülünün kıvrımları bölük bölük düşmüş.”⁴⁷ Beyitte kâkülün bölük bölük olmasından, saçın ikiye ayrılarak yüzün iki yanına düşmesi kastedilmektedir.

2.4. Perîşân

Perişan kelimesi dağınık, karışık⁴⁸ anlamındadır. Saç ile kullanıldığında saçın dağınıklığını anlatır, aynı zamanda sevgilinin saçını gören âşığın ahvalini yansıtır.

Zülfün güzelliği perişanlığındadır. Bir insan perişan bir şey görürse müteessir olur, gönlü kapanır. Fakat zülfün güzelliği perişanlığında olduğu için âşık onu görünce gönlü açılır.⁴⁹

Gâh lâ'li gibi gözüm yaşımı al eyler
Gâh **zülfî** gibi hâlümü **perîşân** eyler (16/6)

“Sevgili; bazen dudakları gibi kanlı yaş döktürür bazen de halimi saçı gibi perişan eder.”⁵⁰ Âşık kimi zaman sevgilinin hasretiyle ağlamaktan kanlı gözyaşları döker, kimi zaman ise sevgilinin saçları gibi dağınık ve karışık bir hâle gelir.

2.5. Sümbül

Sümbül, parlak siyah rengi, bölük bölük, kıvrımlı oluşu ve güzel kokusundan dolayı saça benzetilir.⁵¹ Sümbülün saça benzetilmesi hem koyu renkli bir çiçek olmasından kaynaklanmakta hem de o devirde insanların güzel kokuları saçlarına sürdüklerine delalet etmektedir. Koku sürülen kıvrımlı saçlar şekil itibarıyla kıvrırcık bir saçı andıran sümbüle benzetilmiştir.⁵² Saç, renk, koku ve şekil yönüyle sümbüle benzetilse de *Fâtih Dîvân*'ında genellikle şeklinin kıvrımlı olması yönüyle benzerlik kurulmuştur.

Yine sevdâyî gönül hayli perîşândur bu gün
Sümbülini dağıdupdur ol perî-şân var ise (67/2)

“O peri gibi sevgili sümbül saçlarını dağıttığı için sevdalı gönlüm bugün yine perişandır.” Sevgilin saçları kıvrım kıvrım olması açısından sümbüle benzetilmiştir.⁵³ Şair burada sevdavî mizaca değinmiştir. Sevdavî mizacın karakteristik özelliğine bakıldığında; hüzne yatkın ve hissiyat sahibi bir kişilik olarak belirtilmektedir.⁵⁴ Bu çerçeveden şiire bakılacak olursa sevgilinin sümbül gibi kıvrımlı ve hoş kokulu saçlarını dağıtışının yine maşuğun hüzüne gark olmuş gönlünü perişan

47 *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, 124, 125.

48 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Perîşân”, 1007.

49 Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi* (Ankara: Alçağ Yayınları, 2017), 142.

50 *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, 184, 187.

51 *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, 125.

52 Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 39.

53 *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, 482-483.

54 Sunay Akkaya, “Geleneksel Tıp Mizaçlarından Destan Kahramanı Tasarımına: Oğuz Kağan'ın Geleneksel Uygun Millî Tıp Mizaçlarına Göre İncelenmesi”, *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi* 8 (1) (2023), 323.

ettiği görülür.

2.6. Akd/Ikd/Ukd-Târ

Akd kelimesi bağ, bağlama, düğüm, düğümlene anlamına gelmektedir.⁵⁵ Târ, karanlık, tel, saç teli⁵⁶ manasındadır.

Sabâ ‘**ikd**-i ser-i **zülfü**ni hall itmekde ‘âcizdür
Belî her kişiye âsân degüldür hall-i müşkiller (11/3)

“Sabâ rüzgârı saçının ucundaki düğümleri çözmekten acizdir. Evet! Zor işleri hâlletmek her kişiye kolay değildir.”⁵⁷ Sabâ yeli, seher vaktinde sevgilinin saçlarına uğrar ve o saçların kokusunu âşığa ulaştırır.

Hey kıyâmet gamzeden diller perîşân olsalar
Târ-ı zülfüñ ‘**ukdesi** cem‘iyyet-i mahşer yeter (24/3)

Ey kıyamet gibi sevgili, yan bakışınla gönüller perişan olsa da saçının düğümleri mahşerde onları toplamaya yeter. Divan şiirinde âşıkların gönülleri sevgilinin saç tellerine ve kıvrımlarına asılı olarak düşünülür. Âşıkların bedenleri aşkın gamı ile helak olmuş; ancak gönülleri sevgilinin zülfüne asılıp kalmıştır. Şair bu hâli, insanların toplanacağı mahşer gününe benzetir.⁵⁸

2.7. Tarrâr

Sözlükte yankesici, dolandırıcı⁵⁹ anlamındadır. Âşıkların gönlünü çaldığı için saçlar, hırsız ve yankesiciye benzetilir.⁶⁰

Harâmî gamzeñ ü **tarrâr** zülfüñ
Göñül şehrinde bilmem ne ararlar (15/3)

“Yol kesici süzgün bakışların ve yan kesici saçların, gönlümün şehrinde bilmem ki ne arıyorlar?”⁶¹ Şair sevgilinin süzgün bakışlarını yol kesici haramiye benzetir. Zira sevgili, süzgün bakışlarıyla âşığı mest eder ve onda bir adım bile atacak takat bırakmaz. Sevgilinin saçları da âşığın gönlünü çalması yönüyle tarrâra benzetilmektedir. Mâşuk’un saçları ve bakışları, âşığın her daim aklında olduğu için de bunlar sürekli gönül şehrinde gezinmektedir.

2.8. Şahbaz

Şahbaz; şahin, doğan anlamındadır. Avcılık yönü ile sevgilinin saçlarına benzetilir. Sevgili-

55 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Akd”, 24.

56 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Târ”, 1205.

57 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 151, 152.

58 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 235, 236.

59 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı, 2013), “Tarrâr”, 787.

60 Uludağ, “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûlî’nin Gazellerinde Saç”, 278.

61 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 178, 179.

nin saçı, âşığın gönül kuşunu avlar.⁶²

Dâm-ı mihnetten gönül murgı remîde olsa ger
Zülf şahbâzını sal kim ol zemân irer yeter (24/2)

*Gönlü kuşu elem ve sıkıntı tuzağından korkarsa o vakit saçlarının şahinini gönder ki o kuşu yakalasin.*⁶³ Âşık her daim sevgilinin mihnetine taliptir. Mihnet olmaz ise âşığı sevgiliye bağlayacak bir bağ kalmaz. Çünkü âşığın haz aldığı asıl şey sevgilinin çektiği sıkıntılardır. Âşık, bu sıkıntıları çekmekten tereddüt edip korkarsa sevgiliden bu duruma müdahale etmesini ve saçları ile yine gönlün kuşunu avlamasını istemektedir.

Her ne deñlü zülfüñüñ şahbâzı cânlar sayd ider
Ol hevâda cân kuşu pervâz ider bî-vehm ü bâk (39/3)⁶⁴

Saçlarının şahini her ne kadar canları avlasa da o havada canımın kuşu korkusuz ve kaygısız bir şekilde uçar. Sevgilinin saçları birçok kişinin gönlünü çeler, gönül kuşunu avlar. Fakat âşık bundan kaçmaz, bilakis sevgilinin etrafında korkusuz bir şekilde dolaşıp durur.

2.9. Çengel/Ukâb

Saçlar kıvrımlı seklinden dolayı çengele benzetilir.⁶⁵ Ukâb, kartal⁶⁶ anlamındadır ve avcı kuş olma yönünden saç ile bağlantısı kurulur.

Hevâ-yı 'ışkuñ içre murg-i cânı sayd kılmağa
Ser-i zülfüñ anuñ çengâlidür zülfüñ 'ukâb olmış (31/2)

*Saçın, aşkının havası içinde can kuşunu avlamak için bir kartal olmuştur. Saçının uçları ise o kartalın pençesidir.*⁶⁷ Sevgilinin saçı âşığın gönül kuşunu avlaması yönüyle kartala benzetilmiştir. Zülfün kıvrımı ile kartal pençesi anlamına gelen çengâl⁶⁸ kelimesi arasında bir bağlantı kurulmuştur. Böylelikle sevgilinin saçlarının ucundaki kıvrımlar âşığın can kuşunu avlayan, çekip yakalayan kartal pençesi ile ilişkilendirilmiştir.

2.10. Zincir/Bend

Sevgilinin örgülü ve uzun saçı zincire benzetilmektedir.⁶⁹ Bend ise bağ, ip⁷⁰ anlamındadır. Sevgili, saçlarını âşığı kendisine bağlamak için kullanmaktadır.

Zülfüñüñ zencîrine bend eyledüñ şâhum beni
Kullığından kılmasun âzâd Allahum beni (76/1)

62 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), "Şahin", 365.

63 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 235, 236.

64 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 311.

65 Uludağ, "Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûli'nin Gazellerinde Saç", 266.

66 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2007), "Ukâb", 384.

67 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 268, 269.

68 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), "Çengâl", 175.

69 Uludağ, "Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûli'nin Gazellerinde Saç", 269.

70 Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Türkçe-Farsça Sözlük* (İstanbul: Say Yayınları, 2015), "Bend", 110.

*Şâhım/ sevgilim, beni saçının zincirine bağladın; Allah'ım beni senin kulluğundan azat etmesin.*⁷¹ Âşık sevgiliye duyduğu aşktan ötürü onun kölesi olduğunu, sevgilinin zincir misali örgülü saçları ile ona bağlandığını söylemektedir. Şair, Allah'a onu sevgiliden ayırmaması için dua ederek bu durumdan memnun olduğunu dile getirmektedir.

2.11. Perde/Hâil

Saç; sevgilinin yüzünü örtmesi, kapatması ve görünmesine engel olması bakımından hâile yani perdeye benzetilir.

Her zemân ruhsârına **hâil** olur **zülf**-i siyâh
'Avnîye göstermeyen gün ol şeb-i deycûrmış (33/5)

*Siyah saçların sürekli yanağına perde olur. Avnî'ye gün yüzünü göstermeyen kapkaranlık gece imiş.*⁷² Şair burada saçı hem perdeye hem de kapkaranlık geceye benzetmektedir. Saç, sevgilinin yüzünün iki yanına dökülerek yanaklarını kapatır; âşığa sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü göstermez. Gün yüzünü göremeyen âşık her daim mutsuzluğa düşer olur. Burada saç âşık ile sevgilinin arasına giren ve onların görüşmesini engelleyen bir rakibe benzetilmiştir.

Sultân-ı hüsn yüzün ü hâcib durur kaşun
Cellâd çeşm ü **zülf**-i siyeh **perde-dâr**-ı hüsn (57/5)⁷³

Güzellik sultanı yüzündür ve onun hâcibi de kaşındır. Gözlerin o güzellik sultanının celladı, siyah saçların ise perdedârıdır. Hâcib kelimesi perdedâr ve kaş anlamına gelmektedir.⁷⁴ Şair burada sultan, hâcib ve perdedâr kelimeleri ile tenasüp yapmıştır. Sevgiliyi güzellik ülkesinin sultanı kabul ederek sevgilinin her bir uzvunu bir görevli olarak tayin etmiştir. Saçlar ise sevgilinin yüz güzelliğini örten perdedârıdır.

3. Renk Yönünden Saç

Divan şiirinde sevgilinin saç rengi genellikle siyahtır. Siyah rengi ifade eden kara, tîre, deycûr, sevda gibi kelimelerin yanı sıra bu renk ile bağlantılı olan “gece, şâm, şeb, leyl, küfr, kâfir, sâye, bulut, duman, Hindu, zahmet, zulmet, misk, zünnâr, leylâ, fitne, harf, şebistan” gibi pek çok kelime de kullanılmıştır.⁷⁵ 18. yüzyıla gelindiğinde ise şiirde saç rengi değişmeye başlamış ve alışılmışın dışında sarı saç kavramına daha fazla tesadüf edilir olmuştur.⁷⁶ *Fatih Divanı*'na bakıldığında saç, renk yönüyle: siyah, deycûr, sümbül, şeb, şeb-i kadr, şeb-i isra, kara, sevda, gice kelimeleri ile nitelendirilmiştir.

71 *Fatih Divanı ve Şerhi*, 541, 542.

72 *Fatih Divanı ve Şerhi*, 277, 279.

73 *Fatih Divanı ve Şerhi*, 424.

74 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı, 2013), “Hâcib”, 535.

75 Nihat Öztoprak, “Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi”, *Saç Kitabı* (İstanbul: Kitabevi, 2004), 241.

76 M. Fatih Köksal, “Eski Şiirimizin Nâdide Güzelleri”, *Türklük Bilim Araştırmaları* 11 (2002), 167.

3.1. Şeb/Gece/Deycûr

Şeb kelimesi Farsçada gece anlamındadır. Deycûr kelimesi ise çok karanlık⁷⁷ manasına gelir. Sevgilinin saçları koyuluğu nispetiyle karanlık geceye benzetilir.

Yüzüñ meh-i 'îd ü ser-i zülfüñ şeb-i İsrâ
Gamzeñ yed-i Mûsâ leb-i lâ'lüñ dem-i 'Îsâ (1/1)⁷⁸

Yüzün bayram hilali ve saçın İsrâ gecesidir. Gamzen Hz. Musa'nın eli, parlak kırmızı dudakların Hz. İsa'nın nefesidir. Şair bu beyitte, Hz. Muhammed'in yaşadığı isra ve miraç hadisesine atıfta bulunarak sevgilinin saçlarını siyahlığı ve uzunluğu sebebi ile İsrâ gecesine benzeterek teşbih yapmıştır. Gamze ise sevgilinin vurucu bakışı olarak kullanılır ve bu bakış aşğın gönlünü yaralar.⁷⁹ Hz. Musa'nın vurucu bir yumruk darbesi ile Kıptiyi öldürdüğü olaya telmihte bulunulmuştur.⁸⁰ Şair; sevgilinin yüzünü parlaklığı hasebiyle hilale, saçını ise koyuluğundan dolayı İsrâ gecesine benzetmiştir. Sevgilinin gamzesi Hz. Musa'nın mucizelerinden olan yed-i beyzaya, dudakları ise kırmızılığı nedeniyle Hz. İsa'nın kanına nispet edilmiştir.

Zülfüñ şeb-i Kadr oldı kaşuñ 'îd hilâli
Vasluñ dem-i 'îd oldı firâkuñ ramazândur (23/3)

*Saçların Kadir gecesi, kaşın bayram hilali oldu. Kavuşman bayram vakti, ayrılığın Ramazan oldu.*⁸¹ Ramazan kelimesi Arapça kökenli olup “aşırı sıcak”⁸² anlamındadır. Şair saçlarının siyahlığını anlatmak için Kadir gecesi benzetmesini kullanmıştır. Sevgilinin kaşları bayram hilaline benzetilir ki bunun altında bir müjdeleyiş sezilmektedir. Çünkü hilal görüldüğünde Ramazan ayında yaşanan ayrılık, sıcaklık ve dahi birçok mihnetin sonuna gelindiği anlaşılmaktadır. Sonrasında ise sevgilinin visali, tüm elem ve sıkıntıların son bulduğu bayram gününe benzetilmektedir.

Dile zülfüñde gamzeñden irişür
Gice içinde korhulu haberler (15/5)

*Zülfünün karanlığında, gönlüme bakışlarından gece vakti korkulu haberler gelir.*⁸³ Şair burada zülfü geceye, gamzeyi ise korkuya atfederek leffü neşr sanatı yapmıştır. Aynı zamanda saçın siyahlığını vurgulamak istemiştir.

Zülf-i şeb-rengüñ firâkudur perişân-hâl idüp
Gözlerüme 'âlemüñ rûşenliğin deycûr iden (63/4)⁸⁴

Hâlimi perişan edip gözlerime dünyanın aydınlığını kapkaranlık yapan, senin gece rengi

77 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), “Deycûr”, 207.

78 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 90.

79 Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 307.

80 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 91.

81 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 223-224.

82 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2007), “Ramiza”, 275.

83 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 178,180.

84 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 454.

saçlarından ayrılıktır. Şair zülfü nitelerken iki kere renginden bahsetmiştir. Bunlardan biri şeb-reng (gece renkli), ikincisi ise deycûrdur. Bu şekilde saçın siyahlığı pekiştirilmiştir.

3.2. Siyah/Kara/Sevdâ

Divan şiirinde saçın siyahlığını anlatmak için siyah ve eş anlamlı kelimelere sık sık yer verilmiştir. “Siyah” kelimesi Farsça⁸⁵, “sevda” kelimesi ise “esved”⁸⁶ sözcüğünün müennesi olarak Arapçadan dilimize geçmiştir.

Sultân-ı hüsn yüzün ü hâcib durur kaşun
Cellâd çeşm ü **zülf-i siyeh** perde-dâr-ı hüsn (57/5)⁸⁷

Güzellik sultanı yüzündür ve onun hâcibi de kaşındır. Gözlerin o güzellik sultanının celladı, siyah saçların ise perdedârıdır. Şair beyitte sevgilinin siyah saçlarını onun güzelliğini örten bir perde olarak anlatmaktadır. Beyitte yer alan hâcip kelimesi hem perdedâr hem de kaş anlamına gelmektedir.⁸⁸

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki ‘âlem mâhıdur
Ol **kara sünbülleri** ‘âşıklarınun âhıdur (14/1)⁸⁹

Yüzü güneş gibi ışıldayan bir melek gördüm ki âlem onun ay gibi çevresinde döner. Onun siyah sümbül rengi saçlarında âşıkların âhi vardır. Beyte bakıldığında “âlem mâhıdur” şeklinde geçen kelime öbeği iki manaya gelebilir. Bunlardan birisi “dünyanın uydusu olan ve etrafında dönen ay”, diğer çıkarılabilecek anlam ise “kendisi güneştir, âlem ise onun etrafında döner” fikridir. İkinci anlam beyitteki “güneş yüzlü” benzetmesine daha uygun düşmektedir. Saç açısından bakıldığında ise kara kelimesi sümbül sözcüğü ile pekiştirilir. Ayrıca âşığın gönlü sevgilinin aşk ateşiyle yanar ve her “ah” dedikçe içinden dumanı çıkar.⁹⁰ sevgilinin saçlarının koyuluğu anlatılmaktadır.

Cân viricek âkıbet **sevdâ-yı zülfünden** señün
Ehl-i diller karalar geysün dutup mâtem baña (3/4)⁹¹

Sonunda zülfünün siyahlığı nedeniyle can vereceğim zaman âşıklar karalar giyip bana yas tutsun. Buradaki sevda kelimesinde hem sevgilinin saçlarının siyahlığına bir atıf vardır hem de sevda kelimesi, aşırı ve güçlü tutku⁹² anlamı barınmaktadır. Âşık, sevgilinin saçlarına duyduğu kuvvetli muhabbet nedeniyle can vereceğini belirtiyor.

85 İbrahim Olgun- Cemşit Draşan, *Türkçe-Farsça Sözlük* (Ankara: Elhan Kitabevi, ts.), “Siyah”, 395.

86 Serdar Mutçalı, *Türkçe-Arapça Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2007), “Siyah”, 478.

87 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 424.

88 Sami, “Hâcib”, 535.

89 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 171.

90 Mehmet Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 225-226; Cemal Kurnaz, *Divan Dünyası* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2011), 7.

91 *Fâtih Divânı ve Şerhi*, 106.

92 Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), “Sevda”, 2080.

4. Koku Yönünden Saç

Divan şiirinde sevgilinin saçını pek çok yönden nitelendirilirken koku ciheti de unutulmamıştır. Âşığı etkileyen bu özellik bazen direkt olarak koku anlamına gelen; bû, nûkhet, râyihâ, şemîm fâyhâ gibi kelimeler ile ifade edilirken bazen de kokuyu çağrıştıran; misk, amber, Hatâ, sümbül, menekçe gibi sözcüklerle sembolize edilmiştir.⁹³ *Fâtih Dîvânı*'nda ise saç koku yönüyle: amber, misk, sümbül, Hatâ ile ilişkilendirilmiştir.

4.1. Amber

Amber; Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Divan şairleri amberden, kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler. Sevgilinin saçını daima misk veya amber kokar. Öyle ki âşık, sevgilinin saçını anacak olsa her yer amber kokusuyla dolar.⁹⁴

Fitnesiyle gözlerünüñ gönlüme gavgâ düşer
Zülf-i anber-bâruñ ile başuma sevdâ gelür (17/3)⁹⁵

Gözlerinin fitnesiyle gönlüme kargaşa düşer. Amber kokulu saçlarıyla da başım sevdaya düşer. Âşık burada, sevgilinin saçlarındaki amber kokusunun kendini sevdaya düşürdüğünü söylemektedir.

4.2. Misk/Nâfe

Doğu Türkistan'da yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki maddedir. Bundan güzel koku elde edilir. Divan şiirinde en çok söz edilen koku ve maddelerden biridir. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin kokusu, saçını vb. özelliklerine benzetilir.⁹⁶

Gözünüñ âhusunuñ şevkı-y-ile sahrâlara düşdüm
Saçuñ sevdâsı-y-ıla nâfe-veş terk-i diyâr itdüm (55/2)⁹⁷

Ahu (ceylan) gözlerinin isteğiyle çöllere düştüm, saçının sevdasıyla misk gibi şehrimi terk ettim. Şair sevgiliye duyduğu kuvvetli muhabbetle misk gibi şehri terk ettiğini söyler. Misk,

Doğu Türkistan coğrafyasında bulunan bir cins ceylanın göbeğinden çıkan⁹⁸ ve farklı esanslara hammadde yapılmak amacıyla dünyanın dört bir yanına dağıtılan kokudur. Beyitte geçen ceylan ve nâfe kelimeleri ile tenasüp yapılarak gözleri ceylana benzetilen sevgilinin misk kokusuna kaynaklık yaptığı vurgulanmıştır.

93 Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Güzelin Saç Kokusu", *Saç Kitabı* (İstanbul: Kitabevi, 2004), 315.

94 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), "Anber", 30.

95 *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, 191.

96 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), "Misk", 286.

97 *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*, 410.

98 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı, 2013), "Misk", 1343.

4.3. Hatâ/Hıtâ

Çin'in kuzeyine ve Türkistan topraklarına verilen addır. Misk ahularının bu bölgede çok oluşu ve miskin diğer ülkelere buradan nakledilişi Hatâ/Hıtâ'nın değerini artırır.⁹⁹

Perîşân zülfüni gören meger kim miske beñzetmiş
Yüzi **kara** olup kaçdı **Hatâ**'ya ol hatâsından (64/2)

*Saçının dağınıklığını gören kişi onu miske benzetmiştir. Misk ise senin saçlarına benzeme hatası yaptığını anlayınca, bu yüz karalığı ile Hatâ'ya kaçmıştır.*¹⁰⁰ Sevgilinin saçları, siyahlığı ve kokusu itibariyle miske benzetilmiştir. Sevgilinin saçlarına benzetilen misk, bu kabahatinden dolayı üretildiği yer olan Hatâ/Hıtâ'ya kaçmıştır.

Sonuç

Divan edebiyatına bakıldığında şiiirlerin ana tipi sevgilidir. Sevgilinin en dikkat çeken unsurlarından biri ise saçtır. Saç unsuru birçok divan şiiirinin vazgeçilmez mazmunu olmuştur. Saç ile anlam açısından benzerlik kurulan; gisû, kâkül, perçem, zülf, mûy vb. kelimeler de şiiirlerde sık sık kullanılmıştır. Aynı zamanda saç şekil, renk ve koku yönünden de birçok kelime ile nitelendirilmiştir. Örneğin şekil olarak tavîl, ömr, rişte, pür-çin, şah şah, perişan, ıkd/ukd, tarrâr, şahbaz, târ, çengel, ukab, zincir/bend, cem'iyet, perde(hâil); renk olarak siyah, deycûr, sümbül, şeb, şeb-i kadr, şeb-i isra, kara, sevda, gice; koku olarak amber, misk, sümbül, Hatâ ile ilişkilendirilmiştir. Saç ile ilgili bu kadar çok kelime kullanılması şairlerin ona verdiği değer in fazlalığını göstermektedir.

Fatih Divanı'nda saç ile ilgili en çok kullanılan kelime 'zülf'tür. Bu kelime 27 yerde geçmektedir. Zülf kelimesi kimi zaman bir tamlama ile kimi zaman da teşbih yapılarak sevgiliyi nitelmiştir. Bu çalışmada *Fatih Divanı*'ndaki 84 şiiir incelenerek saç ile ilgili mefhumlar ortaya çıkarılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Avnî saç sembolünü bazen güzelliği ve kokusu ile aşığın gönlünü çelen olumlu bir kavram olarak kullanmış bazen de onun ruhunu yakalayan kartal pençesi, maşuğa köle eden zincir şeklinde olumsuz bir unsur olarak ele almıştır. Fakat manzumların geneline bakıldığında saç sembolünün menfi yönünün ağır bastığı gözlemlenmiştir. Gazellerde saç daha çok şekil yönü ile ön plana çıkmıştır.

Fatih Sultan Medmed (ö. 886/1481) şair bir padişahdır lakin daha çok siyasi yönüyle tanınmıştır. Edebî şahsiyeti ve şiiirleri üzerine yapılan çalışmalar hayli sınırlıdır. Devrindeki şairler de göz önünde bulundurulduğunda şiiirlerinin itidal bir çizgide seyrettiği görülmektedir. Kullandığı terkipler açık, akıcı ve anlaşılır bir üslupla yazılmıştır. Döneminin edebî unsurlarını ihtiva eden *Divan*'ı, Avnî'nin şair kimliğini anlamak için de bir referans niteliğini taşımaktadır.

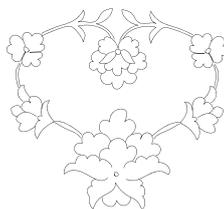
99 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), "Hatâ", 178.

100 *Fatih Divanı ve Şerhi*, 460, 461.

Kaynaklar

- Ada, Rumeysa. *Âvânzâde Mehmed Süleymân'ın Kadın Saçları Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım, 2011.
- Akkaya, Sunay. “Geleneksel Tıp Mizaçlarından Destan Kahramanı Tasarımına: Oğuz Kağan'ın Geleneksel Uygur Millî Tıp Mizaçlarına Göre İncelenmesi”. *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 8 (1) (2023), 317-330.
- Avcı, Sait. “Muhibbî'nin Gazellerinde Güzellik Unsuru Olarak Saç”. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi* 6 (1) (2023), 12-27.
- Çavuşoğlu, Mehmet. *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Demir, Muhammet Ali. *The Scent Of The Beloved's Hair in Divan Poetry/Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015.
- Denizli Gazetesi, “Denizli'nin Uzun Saçlı Mezar Taşları”, erişim: 12 Mayıs 2020. www.denizligazetesi.com
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 31. Basım, 2015.
- Erünsal, İsmail. “Mu'idi'nin Miftahu't-Teşbihi” VII-VIII (1988), 216-271.
- Gürsoy Naskali, Emine (ed.). *Saç Kitabı*. İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Kanar, Mehmet. *Farsça-Türkçe Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Râmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/448-449. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Karakoç, Abdurrahim. *Dosta Doğru/Büyün Şiirleri 4*. Kadim, 2020.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Kurnaz, Cemal. *Divan Dünyası*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2011.
- Köksal, M. Fatih. “Eski Şiirimizin Nâdîde Güzelleri”. *Türklük Bilim Araştırmaları* 11 (2002), 161-168.
- Mutçalı, Serdar. *Türkçe-Arapça Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 2007.
- Olgun, İbrahim- Drağsan, Cemşit. *Türkçe-Farsça Sözlük*. Ankara: Elhan Kitabevi, 3. Basım, ts.

- Öztoprak, Nihat. “Divan Şiirinde Güzelin Saç Kokusu”. *Saç Kitabı*. İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Ömer Faruk Akün. İstanbul: Kapı, 6.-7. Basım, 2013.
- Şahin, Kürşat Şamil. *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç, Kaş, Kirpik, Hat*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2009.
- Şahin, Kürşat Şamil. “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”. *Journal of Turkish Studies* 6/3 (2011), 1851-1867.
- Şentürk, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiir Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 9. Basım, 2007.
- Tanrıdağlı, Gülzade. “Uygur Kültüründe Saç Örmeleri ve Anlamları”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14 (2000), 47-53.
- Tarlan, Ali Nihat. *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Alçağ Yayınları, 9. Basım, 2017.
- Uludağ, Erdoğan. “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûlî’nin Gazellerinde Saç”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2020), 241-294.
- Yalçın, İsmail. “Saç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/367. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yıldırım, Oğuz. “Sehî Bey Divanı’nda Bir Güzellik Unsuru Olarak Saç”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1) (2022), 133-144.
- Fâtih Dîvânı ve Şerhi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2. Basım, 2016.

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 *Winter 2025*
Cilt 2 *Volume 2*
Sayı 2 *Issue 2*